

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון שמ"א, פר' ויקרא תשפ"ו

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

צילום והקלטה ללא רשות

השואל הביא שאף שנזכר (פתחי תשובה יורה דעה סימן קמא סק"ו) על פי קבלה כי על תמונת אדם המצוירת שורה רוח טומאה, וכפי שכתב ביערות דבש להיזהר מאוד שלא להשהות בבית תמונות אדם, מכל מקום הרי זה נוגע רק למי שמחזיק בביתו את התמונה המצוירת ולא לבעל הפרצוף.

אך כתב שאולי זה נחשב כעושה סחורה בפרתו של חברו, שהרי גם כאן עושה סחורה בתמונתו של חברו. עוד הביא השואל גם את ההלכה (יורה דעה סימן שמד סעיף ט) שמי שציווה שלא יספידוהו שומעים לו, ומשמע שאדם יכול לאסור על חברו לעשות עסק עמו שלא בידיעתו נגד רצונו. עוד הביא שבדין כופים על מידת סדום בזה נהנה וזה לא חסר (סימן שסג סעיף ו) אמנם מותר בדיעבד, אך לכתחילה יכול למחות שלא ינהה מממונו, ולכאורה הוא הדין שיכול למחות לכתחילה שלא ינהה מגופו.

המסקנה שאין מניעה לצלם

השלמת חיים השיב שאין זה דומה לעושה סחורה בפרתו של חברו, שכן שם מדובר כשעושה מעשה בבהמת חברו, אבל כאן אדם עומד ומצייר בשלו, והרי אפילו אם נאמר שצריך לצייר רק מדעת חברו, וכי יוכל אחר כך לאסור עליו להשתמש בתמונה שבידו, הרי כעת אין הציור רק של המצייר עצמו, ואין אדם אוסר על חברו דבר שאינו ברשותו. ומבואר מדבריו שאין איסור להשתמש בתמונה שצילם את חברו שלא מדעתו.

בשו"ת בצל החכמה (חלק ד סימן פה) כתב שאע"פ שיש לכל אדם קניין בגופו לכל דבר ולכל סוגי נזק, כמפורש בתורה שהמזיק גוף חברו חייב לשלם לו נזק, צער, ריפוי, שבת ובושת, ומכל מקום אנחנו למדים כאן שמותר לאדם לעשות העתק מגוף חברו על ידי ציור או צילום, גם נגד רצונו של בעל הצורה ואפילו כשהוא מוחה בפירושו. ולפי זה הסיק שכן גם אין בכוח שום אדם למחות שלא להעתיק חידושי תורתו שבכתב יד

הגאון מרוגצ'וב נראה שהדין תלוי בשאלה האם הולכים אחר דחיות הגמרא בשיטת רבי יהודה, או אחר דברי רבי יוחנן.

עוד ציין הגאון לגמרא (בבא מציעא ל.) בעניין אבידה, שם נאמר שהמוצא כסות צריך לשטוח אותה כל שלושים יום לצורכה. הגמרא מסתפקת אם מותר לשטוח אותה לצורכו ולצורכה יחד. מהברייתא משמע שאם נזדמנו לו אורחים, אסור לו לשטוח אותה על גבי מיטה לצורכו ולצורכה, והגמרא מתרצת ששם טעם האיסור משום שנגרם נזק לבגד, אם בגלל עין הרע ואם בגלל גנבים. הגמרא לא פשטה את הספק, ומכאן שיש להסתפק אם מותר לעשות שימוש להנאתו בחפץ של חברו על ידי הסתכלות בלי רשות חברו, ולכאורה בכלל הספק האם מותר לעשות שימוש בגופו של אדם להנאתו בלי הסכמתו. [ואין להקשות שהרי רבינו פרץ והריטב"א (סו) ביארו האיסור משום שיש חשש שאם ישתמש עבור עצמו ימשך להשתמש ביותר מצורך האבידה, כי בגמרא פסחים (כו): הובאה סוגיא זו בנידון האם הנאה הבאה לאדם בעל כורחו אסורה, שהרי הוא זקוק להשתמש באבידה לצורכה ומכל מקום מכיון שבאה לו הנאה אסור, ומוכח שיש כאן נידון מצד איסור ההנאה, ולא מצד שמא ימשך להשתמש לעצמו ביותר מצורך האבדה].

תשובת הגרי"ח זוננפלד

בשלמת חיים (חושן משפט סימן מו) הביא השואל [רבי שלמה סובל זצ"ל ששאל מאת הגאון רבי יוסף ראזין מרוגצ'וב וקיבץ את השאלות בספר 'שלמת יוסף', ואת שאלותיו לרבה של ירושלים הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד בספר 'שלמת חיים'] מקרה של גוי שצילם את פרצופו של אדם במכונה מיוחדת בלי ידיעתו, והסתפק מה דין זה בדיני ישראל, שהרי אינו מזיק ואינו מחסר כלום, ואולי אי אפשר למחות בידו אפילו לכתחילה.

בשכונת גאולה בירושלים, בערב חג הפסח תשפ"ד, השמש כבר נטתה מערבה והאוויר היה ספוג בריח של ניקיון וציפייה לחג. יחזקאל לייב הלפרין, צלם חובב ומורה בתלמוד תורה "כנסת מרדכי", יצא לשוטט ברחובות השכונה. כבן למשפחת רבנים ותיקה מוולוז'ין, יחזקאל לייב תמיד התרגש מהווי החיים החרדי האוטנטי. באותו יום, המראות היו מרהיבים במיוחד: המונים נהרו לתחנות הגעלת הכלים, עגלות עמוסות מצות יד טריות מהמאפיה של משפחת וינקלר, וילדים רצים עם שקיות של קניות אחרונות לחג.

בהתרגשותו, שלף יחזקאל לייב את המצלמה הדיגיטלית שלו והחל מתעד את המראות המיוחדים. במיוחד משך את עינו הרב פינחס זעליג רוטנברג, גבאי בית הכנסת הגדול "אהל יששכר", שעמד בסבלנות בתור להגעלת כלים, כשהוא אוזח בסיר נחושת עתיק שעבר במשפחתו דורות רבים.

לפתע, ניגש אליו הרב רוטנברג ואמר בנועם: "כבוד הרב הלפרין, יש לי שאלה הלכתית. האם מותר לצלם אדם ללא רשותו? ובפרט כשמדובר בפרסום התמונות?"

תשובת הגאון מרוגצ'וב

בספר שלמת יוסף (שאלות שנשאל הגאון מרוגצ'וב, סימן כ אות ה) נשאל האם יכול אדם למחות שלא יצלמו אותו שלא ברצונו. בתשובתו ציין למקור בגמרא (בבא מציעא ק"ז:) שאמר רבי יוחנן כי בשלשה מקומות שנה לנו רבי יהודה שאסור לאדם ליהנות מממון חברו שלא מדעתו, ולפי זה מסתבר שהוא הדין וכל שכן שאסור לאדם ליהנות מגופו של חברו שלא מדעתו. אולם הגמרא שם מוצאת דחייה לכל אחד משלשת המקומות, ולפי זה ייתכן שרבי יהודה סובר שמותר ליהנות מממון חברו שלא מדעתו. מלשון

בדפוס או בכל דרך אחרת, כל עוד אין בכך נזק.

אמנם לגבי העתקת ספרים, ההלכה היא (חושן משפט סימן רצב סעיף כ) ששומר שהפקידו אצלו ספרים למשמרת, כשם שאסור לשומר לקרוא לצרכו בספר שהופקד בידו, כך אסור לו להעתיק ממנו אפילו אות אחת. אולם זה רק בעם הארץ, אבל תלמיד חכם שאין לו ספר כזה מותר לו לקרוא ולהעתיק ממנו, כי ודאי על דעת כן הפקידו אצלו,

אמנם לגבי העתקת ספרים, ההלכה היא ששומר שהפקידו אצלו ספרים למשמרת, כשם שאסור לשומר לקרוא לצרכו בספר שהופקד בידו, כך אסור לו להעתיק ממנו אפילו אות אחת. אולם זה רק בעם הארץ, אבל תלמיד חכם שאין לו ספר כזה מותר לו לקרוא ולהעתיק ממנו, כי ודאי על דעת כן הפקידו אצלו, ובלבד שלא יתקלקלו הספרים

ובלבד שלא יתקלקלו הספרים. והביא שם שהכרעת הפוסקים היא שבמקום שאין חשש הפסד, מותר אף לעם הארץ להעתיק את הספר גם אם לא הפקידו אצלו על דעת כן.

וכתב שם שיתכן לומר שצילום צורתו של יהודי נגד רצונו אינו דומה להעתקת ספרים שמותרת במקום שאין הפסד למפקיד. שכן בהעתקת ספר המטרה היא ללמוד ממנו ויש בזה קיום מצות תלמוד תורה, ולכן כשאין הפסד למפקיד מותר להעתיק ממנו. אבל בצילום יהודי שאין בו משום תלמוד תורה, אסור לעשות זאת נגד רצונו גם אם אין לו הפסד מכך. ולמרות שאין להוכיח מדין היתר העתקת ספרי קודש היתר לצלם תמונה אדם, הסיק שההלכה קשה למחות מדין תורה במי שמצלם יהודי נגד רצונו, וכמו שהעלה בשלמת חיים.

הרי לנו שדעת הפוסקים היא שמדין תורה לא מצאנו איסור לצלם או להעתיק תמונת חברו שלא ברשותו, ואף כשהוא מוחה בו שלא יעשה כן.

איסור הקלטה ללא רשות

כתבו הפוסקים (ראה שו"ת משנה הלכות חלק ז סימן רעג) שלכאורה יש לאסור הקלטת דברי אנשים שלא מדעתם. זאת על פי הגמרא (יומא ד: ד) שהשומע דבר מחברו אסור לו לאומרו לאחרים עד שיקבל רשות, ונלמד מהכתוב בפרשת ויקרא (א, א) 'וידבר ה' אל משה לאמר' - שדורשים 'לא אמור' אלא אם כן נתן לו רשות (רש"י יומא ד:).

המאירי כתב שמהמילה 'לאמר' למדנו דרך ארץ, שאפילו דבר שלא נמסר בסוד אסור לספר ללא רשות, כמו שנאמר (משלי יא ג) 'ונאמן רוח מכסה דבר' - אפילו דבר שאינו סוד, ו'הולך רכיל מגלה סוד' - אפילו כשנאמר בסוד. הריטב"א (שם) כתב שאפילו במקום פומבי שהכל שומעים, עדיין חל איסור 'בל יאמר' עד שיקבל רשות. ברם בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' פד) הביא מספר 'דינא דחיי' לבעל כנסת הגדולה על הסמ"ג (לאוין ט) שהביא מה שכתב המהרש"ל על הסמ"ג (שם), שרק דברים הנאמרים בסוד לאדם יחידי הם בכל יאמר, אבל מה שנאמר בפני כמה בני אדם, מותר להעביר לבני אדם נוספים ואין לחוש.

לפי זה אסור להקליט אדם שלא ברשותו כדי להשמיע לאחרים, אפילו אם לא אמר במפורש שלא להקליט. המשנה הלכות (שם) כתב שאף אם מקליט רק לעצמו, אסור, שכן יתכן שלבסוף יגיע לידי אחרים ויגרם נזק לחברו. ואף שמותר לרשום לעצמו את תוכן השיחה, אין זה דומה להקלטה שבה נשמע הדיבור עצמו. ואף שאין מקבלים עדות מהקלטה, הדבר מכוער, ובפרט כשהמדובר מקפיד.

וגם בדיבור פומבי יש לאסור כשמקפיד, הן מטעם הריטב"א שאפילו כששמעו כולם יש איסור 'בל יאמר', והן משום שההקלטה נשארת לשנים רבות כשיתכן שהדבר כבר נשתקע אצל השומעים.

צילום או הקלטה שיש בהם גנאי

הגאון מרוג'צ'וב ורבי יוסף חיים זוננפלד דנו האם יש לאדם זכות לאסור צילום גופו, אבל כאשר פרסום התמונה או ההקלטה גורם לגנאי, ודאי אסור בכל אופן מצד איסור לשון הרע.

החפץ חיים (הלכות לשון הרע כלל א סעיף ח) כתב שאסור לספר לשון הרע אפילו ברמז. ובבאר מים חיים (ס"ק יד) הוסיף שזה כולל להראות מכתבים שניכר מהם גנות, והביא ראייה מהמדרש (במדבר רבה כג, ט) על הפסוק (מלכים א' ב, ה) שיואב הראה לסנהדרין את מכתב דוד בעניין אוריה ועבר בכך על איסור לשון הרע. ולכן, כשמראה תמונה

או משמיע הקלטה שמשמע מהם גנאי, הרי זה בכלל לשון הרע.

צילום או הקלטה שגורם צער

גם כאשר פרסום התמונה או ההקלטה אינו גורם לגנאי אבל הוא גורם צער, אסור מצד איסור לשון הרע. הרמב"ם (דעות פרק ז הלכה ה) מבאר שאיסור לשון הרע אינו רק על סיפור שיש בו גנאי, אלא כל המספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חברו בגופו או בממונו ואפילו להצר לו או להפחידו הרי זה לשון הרע' הרי שאפילו המצער או מפחיד עובר באיסור לשון הרע, ומאחר שנתבאר שאיסור לשון הרע אינו דווקא במספר בפיו, וגם המספר במה שמראה את הגנאי עצמו לעיני הבריות גם הוא בכלל המספר לשון הרע, הרי שהמצער את החבירו במה שמראה תמונה שיש בה גנות, כמו שמספר לאחרים על גנותו ומצער או גורם לו נזק.

ובכל מעשים אלו מלבד שעובר בלאו של לשון הרע, עובר גם בביתול מצוות עשה של 'אהבת לרעך כמוך', שכתב בספר החינוך (קדושים מצוה רמג) שהמצוה היא לאהוב כל אחד מישראל אהבת נפש, כלומר שנחמול על ישראל ועל ממונו כמו שאדם חומל על עצמו וממונו, שנאמר ואהבת לרעך כמוך, ואמרו זכרונם לברכה דעלך סני לחברך לא תעביד. שכלל הכל הוא שיתנהג האדם עם חברו כמו שיתנהג עם עצמו, לשמור ממנו ולהרחיק ממנו כל נזק, ואם יספר עליו דברים יספרם לשבח ויחוס על כבודו ולא יתכבד בקלונו. ובוודאי שבפרסום הפוגע בפרטיות ובכבודו של אדם מבטלים מצוות עשה חמורה זו. כך פסק החפץ חיים לגבי המספר לשון הרע (פתיחה עשין אות ב).

ועוד הוא מבטל מצוות עשה של 'הלכת בדרכיו', וכמו שכתב החפץ חיים (שם אות יד) לגבי המספר לשון הרע ומצער לחבירו, וזה לשונו: עוד נראה שעובר גם על מצוות עשה דוהלכת בדרכיו, שנצטוינו בזה לילך במידותיו של הקדוש ברוך הוא, אשר הם כולם רק לטוב, כמאמרם ז"ל, מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון וכיוצא בזה בשאר מדות טובות, כמו שמבואר ברמב"ם בהלכות דעות, והמצער לחברו בוודאי אין הולך בדרכיו של הבורא יתברך. לכן יש להזהר מאוד בכבוד הבריות ולא לפרסם שום תמונה או הסרטה העשוי לגרום צער לשום אדם.

